

ШИФР «ЧОТИРИ БРОДИ»

ХУДОЖНІ ТРОПИ В РОМАНІ М. П. СТЕЛЬМАХА «ЧОТИРИ БРОДИ»

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ	8
1.1. З історії вивчення засобів художньої образності.....	8
1.2. Сутність та класифікації метафор.....	10
1.3. Порівняння як засіб художньої образності.....	14
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА МЕТАФОР І ЇХ РІЗНОВИДИ В РОМАНІ М. П. СТЕЛЬМАХА «ЧОТИРИ БРОДИ»	16
2.1. Структурна характеристика метафор.....	16
2.1.1. Прості метафори та способи їх вираження.....	16
2.1.2. Розгорнені метафори та способи їх вираження.....	18
2.2. Типологічна характеристика метафор.....	20
РОЗДІЛ 3. СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ХУДОЖНІХ ТРОПІВ У РОМАНІ М. П. СТЕЛЬМАХА «ЧОТИРИ БРОДИ»	22
3.1. Метафора як стилістична складова мови роману М. П. Стельмаха «Чотири броди».....	22
3.2. Стилiстичнi функцiї порiвняльнiх конструкцiй у романi М. П. Стельмаха «Чотири броди».....	24
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	31
ДОДАТКИ	
Додаток А Діаграма: Структурна характеристика метафор.....	33
Додаток Б Діаграма: Типологія простих метафор.....	34
 <i>Показчик</i> метафор і порівнянь за романом М. П. Стельмаха «Чотири броди»	

АНОТАЦІЯ

Науково-дослідна робота містить 30 сторінок основного тексту, 28 найменувань використаної літератури.

Об'єкт вивчення – метафори та порівняння в романі М. Стельмаха «Чотири броди».

Предмет аналізу – граматичні та структурні форми вираження метафор, типологічна й лексико-семантична характеристика порівняльних конструкцій, а також стилістичні функції цих художніх тропів.

Мета наукової роботи полягає в системному вивченні та дослідженні художніх тропів за структурним, лексико-семантичним та функціональним значенням. Поставлена мета передбачає **розв'язання** таких завдань:

- 1) дослідити вивчення художніх тропів у вітчизняному мовознавстві;
- 2) з'ясувати сутність метафор та порівнянь як художніх засобів;
- 3) охарактеризувати різні типи метафор та порівнянь, виявлених у романі М. Стельмаха «Чотири броди»;
- 4) розглянути стилістичні функції метафор та порівнянь у романі «Чотири броди»;
- 5) визначити особливості мовної майстерності М. П. Стельмаха;
- 6) укласти покажчик метафор і порівнянь за романом М. П. Стельмаха «Чотири броди».

Новизна роботи полягає в системному описі структури, семантики та стилістичних функцій художніх тропів роману М. Стельмаха «Чотири броди», а також в укладанні покажчика порівнянь за вказаним романом.

Ключові слова: художня образність, порівняння, метафори, порівняльні конструкції.

ВСТУП

Актуальність дослідження

Українська мова – це мова, що, ввібравши найцінніше з надбань минулих віків, перебуває в невідпинному розвитку, і відповідно до потреб сучасної людини весь час збагачується лексично, синонімічно, стилістично, виявляючи при цьому дедалі нові і нові потенціальні можливості. Мова наших днів черпає творчу силу з джерел народного життя [4, с.4].

Одним із творців таких джерел є Михайло Панасович Стельмах – поет, драматург і прозаїк світової слави. У його творчості відображено всі грані людського буття: героїчне й трагічне, драматичне та комічне, піднесене й неповторне.

Образність мови письменника, здатність передавати загальне через одиничне – досягається цілим рядом мовних стилістичних прийомів. Це досягається шляхом використання зображально-виражальних засобів художнього мовлення таким чином, що вони здаються незвичними, одивненими. У художньому стилі тропи виконують ще й естетичну функцію – прикрашають мовну канву, збагачують свідомість і уяву читачів, пробуджують цілий ряд асоціацій, переживань.

Головна властивість тропів – яскраво схарактеризувати одне явище через інше на основі їх подібності. За визначенням О. Потебні, «троп» – це слово, вживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його внутрішньої форми [19, с.213]. У лінгвістиці інтерес до проблеми дослідження художніх тропів розпочався ще в часи Аристотеля і триває нині. Цій темі присвячено праці Н. Арутюнової, І. Білодіда, В. Ващенко, В. Виноградова, В. Телії, О. Тараненка та інших. Дослідники наголошували на тому, що засоби поетичного мовлення розкривають багатство асоціативних відтінків слова, посилюють та увиразнюють емоційне й оцінне забарвлення, сприяють яскравішому відтворенню обставин і персонажів. При вживанні слів у переносному чи

зміненому значенні до уваги беруться вторинні (конотативні) ознаки предмета або явища, котре називається, основне значення слова (денотат) залишається поза увагою [28, с.154].

Творчість М. Стельмаха, зокрема його художню мову та індивідуальний авторський стиль досліджували такі вчені, як І. Семенчук, О. Бабишкін, Л. Новиченко, В. Дончик, В. Марко («Концепція людини і стиль Михайла Стельмаха»), Г. Штонь («Романи Михайла Стельмаха»), М. Бойко («Мовна майстерність прози Михайла Стельмаха»), О. Коваль та інші. Але варто зазначити, що роман М. Стельмаха «Чотири броди» деякий час лишався забороненим для широкого читача, тому він і досі малодосліджений. Це стосується мови твору, зокрема засобів художньої образності, їх класифікацій та стилістичних функцій. Майже немає наукових праць, які б стосувались вивчення художніх тропів у романі М. Стельмаха «Чотири броди». Роман є малодослідженим у мовностильовому аспекті, зокрема це стосується системи засобів художньої образності. Цим зумовлена **актуальність** обраної теми.

Мета наукової роботи полягає в системному вивченні та дослідженні художніх тропів за структурним, лексико-семантичним та функціональним значенням. Поставлена мета передбачає **розв'язання** таких завдань:

- 1) дослідити вивчення художніх тропів у вітчизняному мовознавстві;
- 2) з'ясувати сутність метафор та порівнянь як художніх засобів;
- 3) охарактеризувати різні типи метафор та порівнянь, виявлених у романі М. Стельмаха «Чотири броди»;
- 4) розглянути стилістичні функції метафор та порівнянь у романі «Чотири броди»;
- 5) визначити особливості мовної майстерності М. П. Стельмаха;
- 6) укласти покажчик метафор і порівнянь за романом М. П. Стельмаха «Чотири броди».

Матеріалом дослідження є картотека метафор і порівнянь загальною кількістю 870 мовних фактів (370 метафор, 500 порівнянь), укладена переважно шляхом суцільної вибірки з роману «Чотири броди».

Джерелом дослідження є останній із романів Михайла Стельмаха «Чотири броди» (1979 р.). Автор використав багатство рідної мови та відібрав у ній все краще й характерне, щоб найглибше зобразити події життя українського села в післяреволюційні роки до Великої Вітчизняної війни. Широко використовуючи мовні засоби, М. Стельмах виразно змалював образи персонажів, наділив їх індивідуалізованою мовою, розкрив їх характери тощо. 1980 року письменника за роман «Чотири броди» було відзначено Державною премією УРСР імені Т. Г. Шевченка.

Об'єкт вивчення наукової роботи – метафори та порівняння в романі М. Стельмаха «Чотири броди».

Предмет аналізу – граматичні та структурні форми вираження метафор, типологічна й лексико-семантична характеристика порівняльних конструкцій, а також стилістичні функції цих художніх тропів.

Методологічною основою дослідження є положення про зв'язок мови й мислення, стилістичний підхід до мови роману «Чотири броди» з урахуванням особливостей авторського мовлення.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань наукової роботи характеристика матеріалу здійснюється на основі проблемного аналізу лінгвістичної літератури для визначення теоретичних основ дослідження; описового, семантико-стилістичного та структурно-семантичного методів вивчення мовних одиниць із використанням прийомів класифікації та систематизації різних форм вираження художніх тропів та їх стилістичних функцій, що дозволяє виявити особливості текстової інтерпретації досліджуваних структур та з'ясувати їх функціонально-стилістичне навантаження.

Новизна роботи полягає в системному описі структури, семантики та стилістичних функцій художніх тропів роману М. Стельмаха «Чотири броди», а також в укладанні покажчика порівнянь за вказаним романом.

Практичне значення роботи. Можливість використання матеріалів у подальших наукових дослідженнях під час написання курсової та бакалаврської

роботи, а також на уроках української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти, ліцеях, гімназіях під час вивчення художніх тропів, тем, пов'язаних з лексикологією, стилістикою, а також у позакласній роботі, на гуртках з літературознавства та мовознавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та психології початкової освіти Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка; висвітлено в доповідях і повідомленнях на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм» (Кременчук, 15.03.2019); на Міжнародних наукових конференціях: «Формування сучасної наукової думки» (Кропивницький, 31.01.2020) і на II науково-практичній конференції «Scientific research in XXI century» (Оттава, Канада 6-8.02.2020).

Матеріали дослідження **впроваджувалися** в навчальний процес Кременчуцького закладу загальної середньої освіти № 12 у 5 – 6 класах в період з 01 вересня 2019 р. по 20 грудня 2020 р. (акт №01-09/40 від 27.01.20).

Особистий внесок. Укладений покажчик метафор і порівнянь за романом М. П. Стельмаха «Чотири броди».

Загальна характеристика роботи. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (28 найменувань), 4 додатків та покажчику метафор і порівнянь.

Загальний обсяг роботи становить 36 сторінок друкованого тексту, з яких 30 сторінки основного тексту (без списку літератури) + покажчик метафор і порівнянь.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

1.1. З історії вивчення засобів художньої образності

Мова художньої літератури відрізняється від мови повсякденного вжитку, оскільки головною метою є створення художніх образів.

Образність – здатність передавати загальне через одиничне – досягається цілим рядом мовних прийомів. Образ ставить перед нашим зором замість абстрактної суті її конкретну реальність і тому здатний збагачувати нашу свідомість і почуття, пробуджувати своєрідну ланцюгову реакцію асоціацій, роздумів, емоційних переживань [11, с.22 – 23].

Цього ефекту автори досягають шляхом підбору різноманітних художніх засобів. До них належать тропи, стилістичні фігури, принципи фоніки. Художні засоби виступають способом образотворчої та мовностилістичної вправності.

Слово «троп» запозичене з грецької мови, де воно означає «спосіб, прийом, манера, засіб, характер, лад, склад». При запозиченні багатозначні слова, як правило, семантично звужуються, тому в українській мові це «слово, вжите в переносному значенні для створення образності» [18, с.41].

Поняття «троп» виникло ще в античній риторичній системі. Здавна тропами називали слова, вжиті в переносному значенні для образної характеристики предмета, явища або дії. Появу самого поняття троп пов'язують з елліністичною римською риторикою (П. Гермоген, Е. Філоден, М. Цицерон та інші). Давньоримський оратор Марк Квінтіліан, наприклад, визначав троп як «вираз, перенесений для прикраси мови з його первинного, природного значення на інше, або, за висловом граматистів, вираз перенесений з властивого для нього місця на місце для нього не властиве» [5, с.207].

У Сучасному словнику-мінімумі іншомовних слів термін «троп» визначається як мовний зворот, у якому слово або словосполучення вжиті в

переносному значенні й служать засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури, публіцистиці, ораторському стилі тощо [23, с.679-680].

Таким чином, тропи були тлом, на якому відбивалося естетично вмотивоване, свідоме порушення норм мовленнєвого спілкування. Також тропи виконували ще й естетичну функцію: слугували для прикраси мовлення. «Мовлення має два види, – писав у своєму трактаті «Про тропи» ритор Трифон, – мовлення звичайне і троп. Звичайним є мовлення, яке називає речі, користуючись прямим значенням імен, тоді як троп є мовленням, що відступає (значення слів) у певному виразі, прикрашеному більше, ніж це необхідно» [19, с.214].

Спроможність слова, властивого й узвичаєного для називання певного предмета, позначати й інші предмети, виступаючи при цьому в ролі контекстуальних синонімів, тропів, до властивих даним предметам слів, пов'язана з явищем полісемії, тобто здатності слова утримувати крім основного, лексичного, ще й побічні значення, наявність яких може виявити себе в конкретному мовленнєвому контексті [24, с.7].

Автори українських шкільних курсів теорії словесності ділили тропи на дві групи: словесні та смислові, або тропи речень. До першої групи відносяться: метафора, синекдоха, метонімія, антономазія, оноματοпея, катахреза і металеписис. Смислові тропи, або тропи думок – це алегорія, іронія, перифраза, гіпербатон і гіпербола [5, с.205 – 208].

Головна властивість тропа одне явище характеризувати іншим допомагає читачеві яскраво, життєво, барвисто, індивідуально уявити собі пояснюване явище, предмет, процес тощо [2, с.219].

Троп має важливе значення для мови взагалі. В основі явища тропа лежить співвіднесення двох явищ, з яких одне слугує для пояснення, для розуміння іншого.

Отже, вивчення художніх тропів сягає ще античних часів і на сьогодні лишається актуальним. На думку більшості вчених, основними функціями

зображально-виражальних засобів мови художніх творів є образотворча, емоційно-експресивна та естетична. Автори українських шкільних курсів теорії словесності ділили тропи на дві групи: словесні та смислові.

1.2. Сутність та класифікації метафор

Ще з часів античності метафора привертала увагу лінгвістів, філософів, психологів. Вона є одним із засобів пізнання реальності, осягнення свідомості, реалізації мовного потенціалу шляхом трансформації сфер доменів: від конкретної до абстрактної, від матеріальної до духовної. Метафоризація є потужним засобом розвитку і збагачення семантики і функцій слів.

Мова постійно поповнюється метафорами як за рахунок традиційно усталених загальномовних штампів переносного типу, так і авторських новоутворень. Дослідження метафори розширюється з розвитком мови, тому одна з основних проблем цього тропу – класифікація його параметрів.

Незважаючи на тривалу історію вивчення метафори, складною залишається проблема розрізнення співвідношення поняттєвого та семантичного, мислення та мови [10, с.6].

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що вивченню метафори в різноманітних аспектах присвячені праці багатьох вчених: В. Телії, Н. Арутюнової, В. Гака, Г. Їжакевич, М. Кочергана, Л. Кудрявцевої. Проте питання про метафоричне значення розглянуто недостатньо. Якщо традиційне дослідження метафори сприяло поясненню одного з найважливіших семантичних процесів розвитку лексики – виникнення переносних значень (В. Гак, Ю. Караулов, С. Гусєв, Р. Фрумкіна, Л. Кудрявцева), то когнітивна лінгвістика дає можливість зрозуміти процеси засвоєння, переробки та трансформації знань про навколишній світ, пояснює основні способи створення нових ідей про нього, а також механізм утворення нового значення (О. Кубрякова, А. Вежбицька, М. Кочерган, О. Селіванова) [14, с.145].

У давні епохи звертали увагу на подвійну функцію метафори: номінативну й образотворчу. Вважається, що першим використав метафору як спеціальний риторичний прийом відомий афінський оратор Ісократ у творі «Еварог», у Римі широкий вжиток її вводить Цицерон. У процесі семантичного розвитку метафора перетворювалася на абстрактне поняття, ставала одиницею номінації, втрачаючи стилістико-експресивну виразність. Проте всі сучасні дослідження цього тропу спираються на фундаментальне положення Аристотеля про метафоричний перенос [1, с.125].

В українській лінгвістиці до кінця ХХ ст. метафору досліджували переважно в лексико-семантичному, лінгво-стилістичному та граматичному аспектах (В. Ващенко, І. Білодід, В. Русанівський, С.Єрмоленко, Л. Мацько, А.Мойсієнко, В. Калашник, В. Кононенко, Л. Пустовіт, Л. Ставицька та ін.).

В останнє десятиліття почали застосовувати теорію концептуальної метафори для виявлення особливостей формування нових образів та специфіки їх функціонування в поезії (Л. Белєхова), для встановлення мотиваційної основи метафоризаційних процесів (О. Селіванова), із метою аналізу політичної метафори (І. Філатенко, Х. Хадишин, О. Чадюк та ін.) [12, с.3 – 4].

У сучасній лінгвістиці метафора досліджується в історичному (О. Коспорська, О. Тараненко) та структурно-функціональному (Н. Арутюнова, В. Гак, Т. Деркач, В. Телія, Д. Шмельов, О. Шрам та ін.) аспектах. Історичне вивчення метафори становить собою дослідження закономірностей процесу метафоризації. Структурно-функціональний аспект передбачає вичленовування конкретних сем, завдяки яким здійснюється транспозиція [9, с.60].

Метафора є базою для інших тропів, в основі яких лежить порівняння, зіставлення двох сутностей. Співвідношення метафори з ними становить окрему сферу дослідження в поезиці. Науковці намагаються розмежувати, розрізнити компаративні тропи.

Поширеною в мовознавстві є класифікація за подібністю, що лежить в основі метафоричного переносу. Подібність предметів та явищ при метафоризації слід розуміти максимально широко. Це може бути подібність:

- 1) за формою: *гірський хребет, голова капусти, кільце ковбаси*;
- 2) за розміщенням у просторі: *голова колони, хвіст комети, крило будинку*;
- 3) за розміром, кількістю: *море радості, крапля співчуття*;
- 4) за кольором: *шоколадна шкіра, лисички (гриби)*;
- 5) за міцністю: *залізне здоров'я, сталеві м'язи*;
- 6) за ступенем цінності: *цвіт нації, сіль анекдоту*;
- 7) за звучанням: *вітер виє, Дніпро стогне*;
- 8) за функцією: *перо (ручки), супутник (Землі), дощ іде, час летить*;
- 9) за враженням, що його справляє предмет: *тепла зустріч, крижаний погляд, солодкі слова* [22, с.143-144].

Залежно від особливостей співвідношення зіставляваних предметів

О. Галич виділяє чотири типи метафор, побудованих на:

- 1) заміщенні живого живим («*Тривого моя! Катерино! Ходім!*» М. Вінграновський);
- 2) заміщенні неживого неживим («*тріумфальна висота*» І. Калинець);
- 3) заміщенні неживого живим. Такий тип метафори називається уособленням, або ще персоніфікацією («*Цей ліс живий. У нього добрі очі // Шумлять вітри у нього в голові*» Т. Шевченко);
- 4) заміщення живого неживим («*Дівчатко – клинчатко, золотава струна*» С. Тельнюк) [5, с.215].

Можливі різні форми граматичного вираження метафор. Найчастіше вона виражається дієсловом та його формами або прикметником (метафоричний епітет), внаслідок чого, зокрема метафора, виражена іменником, сприймається дещо свіжіше [5, с.216].

Що стосується структурної класифікації метафор, то вона відбувається за двома критеріями – морфологічним і синтаксичним. У морфологічному підході основою формальної класифікації є належність слова – оболонки метафори до тої чи іншої частини мови. Іменник створює нову номінацію з яскраво

вираженою оцінкою та експресією; прикметник пом'якшує оцінку; дієслово вказує на процесуальність та дію [25, с.42].

Протягом розвитку мови людина почала інтуїтивно раціоналізувати явища природи через такі вирази, як *струмок біжить*, але і почала раціоналізувати й такі поняття як *час біжить*, не тільки *дощ минув*, але й *рік минув*. Тобто метафорою почали позначатися процеси і явища психічного стану людини: почуття, настрої, переживання. Отже, серед метафор можна виділити два основних види:

- 1) словесне ототожнення процесів, які відбуваються в неживій природі;
- 2) словесні ототожнення переживань людей [15, с.30].

Метафора йде пліч-о-пліч з прямим найменуванням предмета, і ця єдність поняття і образу – ключова ознака людського мислення [26, с.6].

Функції цього тропу виконують повнозначні слова (часто в поєднанні зі службовими) різної частиномовної приналежності. Найбільш метафоричний потенціал мають прикметники та дієслова.

Отже, на сучасному етапі розвитку лінгвістики існують різноманітні класифікації метафори. До уваги беруться семантика, структура та стилістичні функції. Структурна класифікація метафор відбувається за двома критеріями – морфологічним і синтаксичним. Що стосується синтаксичного підходу до структурної класифікації метафор, то тут можна виділити такі структурно-синтаксичні типи: метафору-слово, метафору-словосполучення, метафору-речення і метафору-текст. Іменник створює нову номінацію з яскраво вираженою оцінкою та експресією, прикметник пом'якшує оцінку, дієслово вказує на процесуальність та дію.

1.3. Порівняння як засіб художньої образності

Порівняння – один із засобів пізнання світу, який полягає у виявленні зовнішніх і внутрішніх зв'язків між предметами та явищами. Порівняння – багатоаспектний феномен, що є об'єктом вивчення кількох наук, насамперед

логіки, літературознавства та лінгвістики, а в останній – об'єктом граматики, лексикології, фразеології, стилістики. Це зумовило складність вивчення порівняння в межах кожного конкретного аспекту [6, с.1].

Через широке використання порівняння в різних стилях мови, воно (порівняння) має багато визначень, кожне з яких по-своєму розкриває значення цього мовного засобу.

Л. Мацько в «Енциклопедії української мови» порівняння визначає як фігуру мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших. В основі порівнянь лежать операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою [13, с.469].

У «Новому тлумачному словнику української мови» дається таке визначення порівняння як художнього засобу: «Порівняння – це засіб художньої образності, один із видів тропів, що полягає у зіставленні одного предмета або явища з іншим для того, щоб глибше розкрити, яскравіше змалювати його» [17, с.807].

В. Святовець у «Словнику тропів і стилістичних фігур» характеризує порівняння так: «Порівняння – зіставлення двох чи більше явищ, предметів та понять за їхньою спільною ознакою з наголосом на провідній прикметі, притаманній порівнюваним об'єктам. Порівняння надає вислову унаочнення, особливої виразності та асоціативності, робить його барвистим і соковитим, виявляє ставлення мовця до сказаного» [20, с.136].

У «Практичній стилістиці» А. Коваль дається таке визначення порівнянню: «Порівняння – це троп, побудований на зіставленні певного предмета з іншим для художнього опису цього предмета. Вибір зіставляваних предметів залежить від індивідуальних якостей людини, що порівнює. Якість порівняння (тобто такий ступінь злиття його компонентів, за яким настає «прирощення змісту» одного слова за рахунок іншого) залежить як від світогляду і світосприймання мовця, так і від мовних традицій» [11, с.24].

Таким чином, порівняння виступає засобом пізнання світу і одночасно є результатом цього пізнання, оформленим у вигляді компонентів тексту (порівняльних конструкцій). Порівняльні конструкції являють собою одне з найбільш поширених явищ мови, використовуваних у різних стильових її різновидах – мові науковій, науково-популярній і, особливо, художній та публіцистичній. Порівняння допомагають письменникові розкрити характер зображуваної дії, подати «картинний» образ дійсності: передати форму, розмір, запах, внутрішню якість предмета тощо. Часто порівняння вживається для змалювання художнього образу людини, розкриття її внутрішнього світу. Широке використання їх у мові говорить про те, що порівняння відіграють важливу роль у мисленні людини, в її пізнавальній діяльності.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА МЕТАФОР І ЇХ РІЗНОВИДИ В РОМАНІ М. П. СТЕЛЬМАХА «ЧОТИРИ БРОДИ»

2.1. Структурна характеристика метафор

2.1.1. Прості метафори та способи їх вираження

Із погляду стилістичної теорії метафори виділяють декілька її видів. Один із них – проста або коротка, що виражена одним словом. Простих метафор у романі налічується 240 мовних одиниць (65%) (див. Додаток А).

Їх можна розподілити на дві групи: загальнономовні (лексичні) та індивідуально-авторські метафори.

Загальнономовних образних метафор нараховується приблизно 95 (40%) (див. Додаток Б) мовних одиниць. Наприклад: «води життя» [21, с.123]; «місяць посміхнувся їй» [21, с.22]; «защеміло дівоче серце» [21, с.18]; «зітхнула темрява» [21, с.94]; «щільник, що стікав медом» [21, с.68], «срібний голос» [21, с.38], «здичавіли очі» [21, с.34], «озвалася тоскність минулих років» [21, с.17], «причаїлась недовіра, посміх» [21, с.13], «орудувати язиком» [21, с.13], «Вродить краща доля» [21, с.11], «очі його стривожили, збентежили дівчину» [21, с.12] тощо.

Використовує їх автор із метою надання художньої образності зображувальним картина́м та більш виразнішо́ї характеристики персонажів: «І чи то запальне слово, чи то сміливі очі його стривожили, збентежили дівчину» [21, с.12], «У нас не любляють крепко сурйозних, у нас гості повинні орудувати язиком» [21, с.13], «Унизу було замкнуто зерно і запорозькі при зброї святі, видерті за велінням владики з прадавнього іконостаса, а вгорі, біля дзвонів, дримали і прокидались весняні вітерці» [21, с.20], «Оксана, схрестивши руки на грудях, благальне подивилась на місяць, а той лагідно посміхнувся їй»

[21, с.22], «І похилив старий обважнілу голову, але враз стрепенувся: хтось невдалік подав йому *срібний голос*, раз і вдруге» [21, с.38].

Індивідуально-авторських метафор у романі «Чотири броди» зафіксовано 145 (60%) мовних одиниць (див. Додаток Б). Вони максимально активізують думку, надають їм дійової форми. Індивідуально-авторські метафори з'являються внаслідок несподіваних поетичних асоціацій: «На обличчі Семена одразу вибилися гарячі *копійки рум'янці*» [21, с.30]; «Неждано-негадано Магазаник побачив перед собою великооку тонкостанну дівчину, що мала на плечах цілий *сніп свіжого пшеничного волосся*» [21, с.134]; «І чого так швидко минулося все? *Посивіло твоє жито, відлетіла твоя перепілка, і в очі смутком заглянула ніч*» [21, с.38]; «У татарському броді по-дитячому *причмокувала хвиля і смоктала берег*» [21, с.70]; «*Млість і весняна п'янкість лісу дурманили Стаха*» [21, с.53]; «*Стьопочка, подивившись на незнайому, розгублено загравав млинками вій*» [21, с.134]; «– Дядьку Мироне, я прийшла до вас на вечерю, – журно *посміхається вишневими устами*, а під її віями *водно зійшлися жага любові, імла печалі і загадковість*» [21, с.38].

Автор також використовує різновид метафори – персоніфікацію – надання неживим речам ознак живих істот. Головна функція персоніфікації у романі «Чотири броди» – художнє олюднення довкілля та словесне ототожнення переживань людини. Наприклад: «І Стах тільки прошепотів: – Оксано... Оксанко...Оксаночко... Це не порадувало, а *ножем полоснуло* вдову: *нащо він повернув їй слова Ярослава?*» [21, с.72]; «*сонне зітхання глечиків, що вигрівались на кілках*» [21, с.69].

Багато метафор граматично виражено дієсловами, як-от: «Ступач тоді одразу *скипів*» [21, с.147]; «Видко, з ярмарку пішло життя, коли все частіше під серцем *тенькає і дзумить острах...*» [21, с.137]. Використовує Михайло Стельмах також і метафори, виражені іменниками: «Навколо стояла така тиша, що чути було золотий *дзвін переджнивності*» [21, с.137]; «Коли це було, а й зараз моторошно стало. Ох це *осіннє гайвороння згадок!*» [21, с.138];

«Дівчина глянула на віз, на коні й метнулася од Магазаників, на її плечах зашелестів *оберемок волосся*» [21, с.136].

Отже, серед розглянутих простих метафор можна виділити загальномовні та індивідуально-авторські. Склад останніх більший – це є відображенням багатого внутрішнього світу автора та його індивідуального світосприймання.

2.1.2. Розгорнені метафори та способи їх вираження

Метафоризація – складний процес, пов'язаний з абстрагованою діяльністю мислення. Це дає пізнавальне задоволення людині. Через те й функціонування метафор та сприймання їх пов'язане з активізацією мислення. Образне значення їх полегшує сприймання складних думок.

Розгорнена, або складна метафора складається з декількох метафорично вжитих слів, що створюють єдиний образ, тобто з ряду взаємозалежних і доповнювальних одна одну простих метафор, що підсилюють вмотивованість образу шляхом повторного з'єднання тих самих двох планів і паралельного їх функціонування. Розгорнені (поширені) метафори використовуються рідше, ніж прості. Їх кількість – 130 мовних одиниць (35 %) (див. Додаток В).

Розглядаючи розгорнені метафори, ми виділили декілька тематичних груп.

Перша і найпоширеніша група – це метафори, які характеризують довкілля, передають стан природи: «Тут їх одразу *обступила темрява, обгорнули пахоці прив'ялої калини, що висіла на бантинах, обгорнула тиша, в якій чути було, як брід броду подає голос*» [21, с.15]; «*А час ішов: то скапував з рибальського весла, то поскрипував у крилах вітряка, то відлітав у далечінь пташиним граєм*» [21, с.17]; «З високості Оксана глянула на землю. Таємнича, мов недоказана казка, вона піднімала вгору підсинені, оброшені зорями хати і підпирала небо темними лапатими руками яворів» [21, с.20]; «Жінка прислухалась до гудіння садка, в якому вже розморозувався сік» [21, с.27]; «Над степом зависла *розімліла теплінь*. Бреде в ній Данило Бондаренко, а

обабіч сиве жито й червона пшениця шепочуть свою колискову» [21, с.82]; «За столітніми дубами *позіхнуло сонце*. А ось і перша бджола, шукаючи поживи, *золотим жолудцем* упала на мачушник, *забриніла йому ранкову пісню* і почала набирати пилок у свої кошики» [21, с.102]; «Лелека змахнув крилами і злетів у вологі, мінливі шовки неба, яке не знало, що йому робити: чи посіяти дрібний без грому дощ, чи пошукати заблукале сонце» [21, с.107].

Наступна група – це метафори, що позначають емоційний або фізичний стан людини, розкривають її психологічні характеристики: «Тут його ломили чужі холодні десятини, чужі пекучі батоги, чужа худоба, чужа злоба та безжалісна скаредність, що й з дитячої сльози вичавлює гріш» [21, с.19]; «І вже на весіллях своїх подруг у душу Оксани *забивався тривожний холодок*: чому ж я не думаю ні про кого?» [21, с.10]; «Наче коня, *осадив, здиблену душу і клятим насінням гонору засипав той невизначний спалах добра, що ворухнувся в ній*» [21, с.35].

Окрему групу складають метафори, за допомогою яких автор яскраво передає зовнішність героїв, їх вік, а також емоційний стан, який відображається на обличчі. Наприклад: «– Яка ти гарна, Оксаночко. *І з якої ти зірниці зійшла: з вечірньої чи ранкової?*» [21, с.73]; «*В чорнильно-синіх очах загули хмари, роки та біль* » [21, с.88]; «– Пробачте, ви не товариш Магазаник? – *пильно, немов читає його роки, вдивляється фіалковими очима, де вмістились і довіра, і сполох, і вечоровий чар*» [21, с.134] тощо.

Зростаючись з епітетами, розгорнені метафори формують складні художні образи, які характеризують індивідуальну мовну манеру майстра слова.

Отже, на основі зробленого аналізу можна констатувати, що М. Стельмах використовує в романі різноманітні метафори. Найбільш уживаними є прості, серед яких виокремлюємо індивідуально-авторські метафори й загальнономвні. Меншу за обсягом групу становлять складні, розгорнені метафори. Таким чином, проілюстрований матеріал свідчить про мовну майстерність автора, про

вміння змальовувати різні явища, психічні та фізичні стани людини за допомогою того чи того типу метафори.

2.2. Типологічна характеристика метафор

На неоднорідність метафор звернули увагу ще в античні часи, тоді було зроблено перші спроби систематизувати ці мовні засоби за певними критеріями. У сучасній лінгвістиці існує багато класифікацій метафор за різними принципами. Вибір ознаки визначають чотири обставини: своєрідність планів змісту і вираження, залежність від контексту, функціональна специфіка метафоричного знака [16, с.112].

Побутує тлумачення метафори як скороченого порівняння, проте в метафорі обидва плани смислової структури виступають у злитті, а не в окремішності, якою характеризується порівняння. При цьому ці ознаки зливаються в яскравий художній образ, створюючи неподільну єдність. На відміну від інших, поетичні метафори – це метафори, в яких переносність значення сприймається як несподіванка, як новизна, внаслідок чого поетична, індивідуально-авторська метафора набуває ознак контекстуального неологізму. Метафора цінна, насамперед, не тим, що вона підкреслює спільну ознаку, а тим, що показує нові відтінки, нові сторони, нові моменти.

У метафорі пряме й переносне значення, різнорідні асоціації об'єднуються внутрішньо, і це зумовлює її образну новизну і цілісність. Реальні ознаки переплітаються з переносними, змішуються ознаки образу і значення, доповнюючи і збагачуючи одна одну. Втрачається ізольованість, відокремленість одного й іншого поняття – з'являється єдиний образ.

Залежно від особливостей співвідношення зіставляваних предметів у романі М. Стельмаха розглядаємо чотири класичних типи метафор, побудованих на:

1) заміщенні живого живим, наприклад: «А хто змалював наших босоногих мадонн із сапкою в руках чи серпом на плечі та дитям біля перс»

[21, с.5]; «Послухав би ці роздуми цинік типу Магазаника, *загелготів би гусаком*» [21, с.5];

2) заміщенні неживого неживим: «*Вродить краща доля*» [21, с.11], «...а вгорі, біля дзвонів, *дрімали і прокидались весняні вітерці*» [21, с.20];

3) заміщенні неживого живим, наприклад: «*В чорнильно-синіх очах загусли хмари, роки та біль*» [21, с.88]; «Оксана, схрестивши руки на грудях, благальне подивилась на місяць, а той *лагідно посміхнувся їй*» [21, с.22];

4) заміні живого неживим: «У село на легкокрилій бричці приїхав Ступач; *красивий, похмурий, він, як ідол*» [21, с.138]; «Поміж соняшників *стояла спокійна, як саме літо, молодиця*» [21, с.139].

Отже, у сучасній науці існує багато класифікацій метафор за різними принципами. Вибір ознаки визначають чотири обставини: своєрідність планів змісту і вираження, залежність від контексту, функціональна специфіка метафоричного знака. У метафорі пряме й переносне значення, різнорідні асоціації об'єднуються внутрішньо, і це зумовлює її образну новизну й цілісність. Залежно від особливостей співвідношення зіставляваних предметів виділяють чотири типи метафор: заміщенні живого живим; заміщенні неживого неживим; заміні живого неживим; заміщенні неживого живим.

РОЗДІЛ 3

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ХУДОЖНІХ ТРОПІВ У РОМАНІ М. П. СТЕЛЬМАХА «ЧОТИРИ БРОДИ»

3.1. Метафора як стилістична складова мови роману М. П. Стельмаха «Чотири броди»

Метафоризація – це засіб, який у романі М. Стельмаха зв'язує численні та різноманітні творчі завдання. Він вплітається в цілу систему художніх явищ і разом з іншими, у взаємодії з ними дає необхідний ефект. Для метафори характерні проміжні і перехідні випадки, що створюються в ході розвитку мови як знакової системи.

Серед стилістичних функцій, які метафора виконує в художньому тесті, ми виділили характерологічну, емоційно-оцінну та номінативну.

Перша функція, яку ми розглянемо, – характерологічна. Такі метафори передають стан душі людини: «І тоді *лихі зморшки розсікли чоло лісника, а скособочений вид вичавив піт і злобу*» [21, с.69]; «...рвучко гайнула з оселі – в сонне рохкання свиней, у сонне зітхання глечиків, що вигрівались на кілках, у сонні клапті сонця, що стікали з дерев на загіджене дворище» [21, с.69]; «Вечір упав на сілок, і в місячному сні притихли збезлюднені сіножаті, ниви й білі хмари за нивами» [21, с.140]. У кожному з таких метафоричних конструкцій автор вкладає не тільки глибокий смисл, а й краплинку своїх почуттів, даючи читачеві змогу самотійно уявити і додумати картину.

Метафора є також дієвим засобом впливу на адресата мовлення. Емоційна оцінка в метафоричному значенні викликана, перш за все, властивостями самого предмета. Образ, нова метафора в тексті самі по собі вже викликають емоційно-оцінну реакцію адресата. Підкреслюється визначальна роль образності як одного із засобів дії. Естетична мовна інформація наділена великим потенціалом: вона впливає на поведінку людини за допомогою апеляції до емоційної сфери психіки і через неї – до свідомості. Серед метафор,

які виконують саме цю функцію, у романі «Чотири броди» можна виділити такі: «– От я й повернувся на твій голос, – *втопив руки в ячмінь, а той солодко зашерехтів по них достиглим вусом*» [21, с.143]; «Над степом *зависла розімліла теплінь*. Бреде в ній Данило Бондаренко, а *обабіч сиве жито й червона пшениця шепочуть свою колискову*» [21, с.82]; «*В чорнильно-синіх очах загусли хмари, роки та біль*» [21, с.88]; «Це не любов, а *неясна тривога материнства* приходила до неї раніше любові. Не раз ця *тривога материнства передчасно підштовхує дівчину* до того, що не стало коханням» [21, с.10].

У своїх прямих значеннях такі слова, як сонце, погляд, позбавлені оцінки, але при переносному вживанні разом з народженням образу народжується й оцінка цього образу, який зовсім по-новому утворюється у нашій уяві. Порівняємо: «*жарить сонце вогнем*» [21, с.37] та «*сонце поцілувало її*» [21, с.45]; «*засяяли її очі*» [21, с.85] та «*гаснуть очі, серце спить*» [21, с.140].

Як бачимо, у новому, несподіваному контексті слова адресат змінює свою оцінку на протилежну. Розвиток значень збільшує різноманітність найменувань для одних і тих же реалій, понять, сприяє поглибленню їхньої характеристики, підсилює експресію, вносить нові оцінні моменти. Завдяки емоційно-оцінній функції автор досягає головної мети – впливу на читача.

Як було зазначено, метафора – це слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з предметом, на який звичайно вказує це слово, рисами подібності. Метафора конкретизує уявлення про предмет шляхом вказівки на певну його ознаку не в прямій формі, не безпосередньо її називаючи, а шляхом заміни її словом, що містить у собі дану ознаку [5, с.213 – 214]. Таким чином, перед митцем стоїть досить складне й важливе завдання – підібрати таку метафору, яка викликала б у свідомості читача відчуття схожості, лише певний натяк на описуване. Досягнення такої мети – вершина майстерності автора, адже естетичний ефект метафори побудований на певній загадковості предмета. Саме тому однією із важливих стилістичних функцій метафори вважається номінативна. Майстер художнього слова Михайло Стельмах вдало й оригінально вплітає в текст оповіді ці

метафоричні конструкції: «А місяцю все хотілося бавитись у піжмурки з ним – і він то закидав його аж у саме небо, то раптово так вигойдувався на *скатертину снігів*, що аж кособочились хати» [21, с.37]; «*Оця золота нитка політиканства*» [21, с.28]; «Стьопочка, подивившись на незнайому, розгублено заграв *млинками вій* і загубив язика в роті, та й сам лісник здивувався: з якого ж поля взялося таке диво на ярмарковій колотнечі?» [21, с.134] «Неждано-негадано Магазаник побачив перед собою великооку тонкостанну дівчину, що мала на плечах цілий *сніп свіжого пшеничного волосся*» [21, с.134]; «Навколо стояла така тиша, що чути було *золотий дзвін переджнивності*» [21, с.137]; «Коли це було, а й зараз моторошно стало. Ох це *осіннє гайвороння згадок!*» [21, с.139]; «– Може, якось перемелеться. Бо кого тепер не зачепило *колесо хитрувань*» [21, с.34].

Отже, серед стилістичних функцій метафори ми виділили та розглянули характерологічну, емоційно-оцінну та номінативну. Слід зазначити, що більшість метафор виконує не лише одну з розглянутих функцій, а декілька водночас, саме тому іноді важко провести межу між цими функціями. Метафори, що виконують характерологічну функцію, передають внутрішній світ людини. Завдяки емоційно-оцінній функції автор досягає головної мети – впливу на читача. Підбір метафори, що виконує номінативну функцію, викликаючи в пам'яті читача відчуття подоби, вважається вершиною майстерності. У кожному з таких метафор автор вкладає не тільки глибоке значення, а й краплинку своїх почуттів, даючи читачу змогу самостійно уявити й описати картину.

3.2.Стилістичні функції порівняльних конструкцій у романі М. П. Стельмаха «Чотири броди»

Предметом вивчення стилістики є закономірності функціонування мовних засобів мовлення. Стилістика вивчає виразові засоби мови і використання їх різних функціональних і колоритних різновидах мови [11, с.7].

Основною функцією мови є функція зображувальна у найширшому значенні цього слова: це і використання специфічних засобів словесного зображення епітетів, метафор, синонімів, антонімів, порівнянь, це і використання загальних мовних засобів, їх здатність «живописати» при відтворенні кольорів, звуків, запахів.

Зображальна функція порівнянь виявляється у процесі художньо-образної конкретизації змальовуваного. Найчастіше порівняльні конструкції використовуються для характеристики персонажів – їхньої зовнішності, поведінки, психічного чи фізичного стану. Досліджувані структури також підкреслюють оригінальні ознаки предметів, що оточують дійових осіб. У кожного предмета є певне коло об'єктивно існуючих у мові й свідомості характеристик, проте суб'єктивне сприймання предмета розширює це коло, надає йому своєрідності.

У романі «Чотири броди» при характеристиці порівняльних конструкцій можна виявити різноманітні їх функції. Так, яскраво виділяються порівняння зображального характеру. За допомогою цих синтаксичних конструкцій автор увиразнює характерні риси зовнішності людини, зображає її цілісно й образно. Наприклад: «мале [хлопчик], немов підбите пташеня, заспішило до хліба» [21, с.79]; «похилі, неначе давнина, діди» [21, с.21]; «діти горять, наче воскові свічі» [21, с.60]; «обличчя [...] подзьобане вісною теж, мов решето» [21, с.301]; «татари, як ті чорні хмари» [21, с.27]; «хлопець набирався сили, мов дуб у полі» [21, с.13]; «пересовуєш ноги, мов колоди» [21, с.270]; «розкошує чоловік, як пампук в олії» [21, с.32]; «обличчя в нього драгле, кругле, як решето» [21, с.301] та інші.

Важлива роль у розкритті ідейного задуму автора належить характерологічним порівняльним конструкціям. У романі Михайла Стельмаха «Чотири броди» такі мовні одиниці характеризують персонажів різносторонньо, а також передають внутрішній стан людини. Наприклад: «полохлива, мов свічка, дружина» [21, с.18]; «страхається його, як страхається громовиці» [21, с.78]; «погомоніти з вами, наче з рідними» [21,

с.61]; *«вгатила це слово, наче ножа»* [21, с.11]; *«страх з людини робить уже не людину, а знаряддя»* [21, с.88]; *«Магазаник [...] чогось по-дурному завагався»* [21, с.79]; *«маєш в хаті не господиню, а твалт на все село і два хутори»* [21, с.341].

Також акцентуємо увагу на порівняльні конструкції, які виражають позитивні та негативні риси характеру. До порівнянь, що вказують на позитивні риси характеру, відносимо такі, як: *«хмелиною б убивалась біля нього»* [21, с.18]; *«невеличка машинка [...] сумирним звірятком лежала на [...] березі»* [21, с.260]; *«Я тобі по-добросусідському сказав»* [21, с.34]; *«біля тієї хатини, яка по-чайному прокигикала через його дитинство»* [21, с.72]; *«вміло, по-косарськи, махнула косою»* [21, с.251]; *«по-військовому відповів машиніст»* [21, с.263]; *«Ольга [...] сіла край столу, по-материнськи дивлячись на гостя»* [21, с.287]. Негативні риси характеру дійових осіб автор ілюструє за допомогою таких порівняльних конструкцій: *«бундючний, немов індик, барон»* [21, с.331]; *«татари, як ті чорні хмари»* [21, с.27]; *«Гнилюк лантухом повалився братам у ноги»* [21, с.296]; *«як злодій, крадькома рвав його»* [21, с.73]; *«Чорт-із-Свічечкою»* [21, с.18], *«ворон по-гадючи зашипів крилами»* [21, с.308]; *«в голові ще й не орано, а пишається, мов свячене поросся»* [21, с.126] та подібних.

Зі стилістичного погляду, порівнянням у художньому творі притаманна також емоційно-видільна функція. За її допомогою Михайло Стельмах дає власну оцінку героям. Емоційно-видільна функція активно фігурує у семантичному полі «душевний стан людини». Наприклад: *«так глянула на Магазаника, наче він з місяця звалився»* [21, с.99]; *«глянула так, наче увесь світ уходив у здивовано радісні очі»* [21, с.16]; *«серце, наче заячий хвіст, б'ється»* [21, с.82]; *«ви на мене косуєте, немов на Марка Проклятого»* [21, с.61]; *«метається між ними нутро, немов зацькований засць»* [21, с.275]; *«не любов, а неясна тривога материнства»* [8]; *«Це було сказано – не голосом, а зболілою душею»* [21, с.321], *«страх їжаком заворушився у чубі»* [21, с.75], *«катом стоїть страх»* [21, с.23].

Яскравіше ця функція порівнянь розгортається в поширених порівняльних конструкціях. Наприклад: *«теплий пополудень крізь дерева ловив промінням і тінями старого, і він ішов між ними, як сама журба»*[21, с.252]; *«наче коня, осадив здиблену душу і клятим насінням гонору засипав той невизначний спалах добра, що ворухнувся в ній»* [21, с.24]; *«він стає біля одвірка, згинається, немов кульбака, кривить пожмаковані вуста і сердито питає»* [21, с.273]; *«поміж соняшників, що золотими решетами пересівали сонце, стояла спокійна, як саме літо, молодиця, та й під віями її тремтів материнський смуток»* [21, с.139], *«лихі, мов нечисті, вони ладні вчепитися один в одного, але що це дасть?»* [21, с.291], *«чи то людина зітхає, як річка, чи річка, як людина?»* [21, с.289] тощо.

Таким чином, проаналізувавши функції порівнянь у романі «Чотири броди» М. П. Стельмаха, ми переконалися в тому, що автор – майстер зорових образів. Його порівняння оригінальні, лаконічні й виразні. Вони сприяють збудженню зорової уяви. Митець не тільки творить художню образність, а водночас коментує зображуване та надає читачеві змогу самостійно обдумати, уявити ці картини. Так письменник розвиває та формує в читача різноманітні почуття, уяву.

ВИСНОВКИ

Вивчення художніх тропів сягає ще античних часів і на сьогодні лишається актуальним. Троп має важливе значення для мови. Дослідивши художні тропи у вітчизняному мовознавстві з'ясували, що в основі цього явища лежить співвіднесення двох явищ, з яких одне слугує для пояснення, для розуміння іншого. На думку більшості вчених, основними функціями зображально-виражальних засобів мови художніх творів є образотворча, емоційно-експресивна та естетична.

Серед багатьох тропів значну роль у створенні емоційно-експресивного тла твору відіграють метафори та порівняння. Саме ці засоби художньої образності були розглянуті в науковій роботі.

Стосовно метафори, то на сучасному етапі розвитку лінгвістики існують різноманітні класифікації, до уваги беруться семантика, структура та стилістичні функції. Структурна класифікація метафор відбувається за двома критеріями – морфологічним і синтаксичним. Що стосується синтаксичного підходу до структурної класифікації метафор, то тут можна виділити такі структурно-синтаксичні типи: метафору-слово, метафору-словосполучення, метафору-речення і метафору-текст. Іменник створює нову номінацію з яскраво вираженою оцінкою та експресією, прикметник пом'якшує оцінку, дієслово вказує на процесуальність та дію.

Із погляду стилістичної теорії виділяють декілька видів метафор. Один із них – проста або коротка, що виражена одним словом. Простих метафор у романі М. П. Стельмаха «Чотири броди» налічується 240 мовних одиниць (65% від загальної кількості метафор – 370 мовних фактів). Їх розподілили на дві групи: загальномовні (лексичні) та індивідуально-авторські метафори. Загальномовних образних метафор нараховується приблизно 95 (40%) мовних одиниць. Більшу частину складають індивідуально-авторські метафори – 145 (60 %) мовних одиниць. Такі метафори максимально активізують думку,

надають їм дійової форми. Індивідуально-авторські метафори з'являються внаслідок несподіваних поетичних асоціацій.

Розгорнені (поширені) метафори використовуються рідше, ніж прості. Їх кількість у романі – 130 мовних одиниць (35 %). Аналізуючи розгорнені метафори, ми виділили декілька тематичних груп. Найпоширеніша група – це метафори, які характеризують довкілля, передають стан природи. Наступна група – це метафори, що позначають емоційний або фізичний стан людини, розкривають її психологічні характеристики. Окрему групу формують метафори, за допомогою яких автор яскраво передає зовнішність героїв, їх вік, а також емоційний стан, який відображається на обличчі.

Ілюстративний матеріал дослідження свідчить про мовну майстерність автора, про вміння змальовувати різні явища, психічний та фізичний стани людини за допомогою того чи того типу метафори.

Серед стилістичних функцій метафори було виділено та розглянуто характерологічну, емоційно-оцінну та номінативну. Слід зазначити, що більшість таких тропів виконує не лише одну із них, а декілька водночас, саме тому іноді важко провести межу між ними. Вони виконують характерологічну роль, описують предмет із різних сторін, передають внутрішній світ людини. Завдяки емоційно-оцінній функції автор досягає головної мети – впливу на читача. Підбір метафори, що виконує номінативну функцію, викликаючи в свідомості читача відчуття подоби, вважається вершиною творчої майстерності письменника.

Порівняння – один із засобів пізнання світу, який полягає у виявленні зовнішніх і внутрішніх зв'язків між предметами та явищами. У роботі подається аналіз порівнянь, які було зафіксовано в романі Михайла Стельмаха «Чотири броди». Досліджено 500 прикладів порівняльних конструкцій.

Щодо їх типології, то у романі було виділено прості та поширені, художні та логічні, індивідуально-авторські й традиційні порівняння.

Розгляд функцій порівнянь у романі свідчить, що автор – майстер зорових образів. Його порівняння оригінальні, лаконічні, доступні й виразні. Вони

розраховані переважно на збудження зорової уяви. Михайло Стельмах не просто створює порівняльні конструкції, а й разом із тим коментує, також дає читачеві змогу самостійно розмірковувати, уявляти зображуване. Так письменник розвиває та виховує у читача різноманітні почуття, уяву. Використання цього стилістичного засобу у творі сприяє не лише збагаченню його емоційного наповнення, але й увиразненню художнього зображення та індивідуалізації авторської манери оповіді.

М. П. Стельмах – самобутня сторінка в українській літературі. Стиль митця відзначається розмаїттям барв, кольорів, влучним використанням художніх засобів, які формують реалізацію авторських задумів. У романі «Чотири броди» письменник зобразив колоритні постаті сільського люду, майстерно розкрив найтонші нюанси усіх труднощів, зміг донести до читача емоційні переживання героїв твору, що дало змогу укласти показчик метафор і порівнянь за романом.

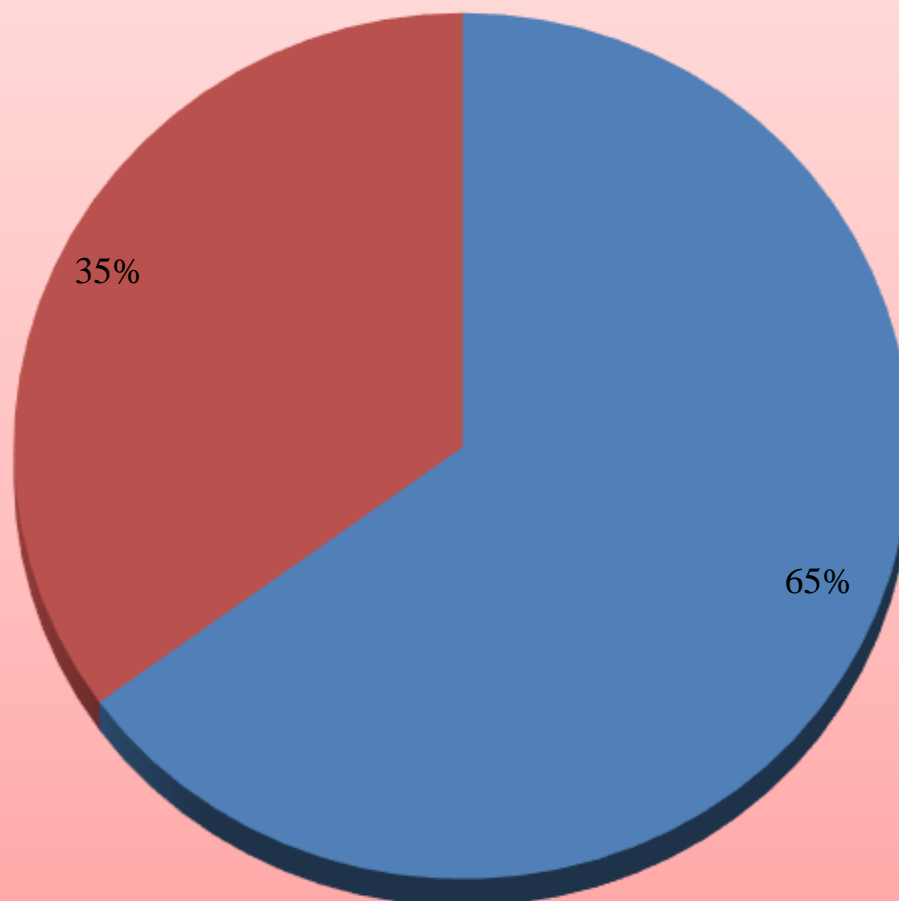
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Поетика. Київ : Мистецтво, 1967. 136 с.
2. Білоус П. В., Левченко Г. Д. Вступ до літературознавства : навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ : Академія, 2012. 364 с.
3. Вознюк Т. А. Лінгвістичні параметри метафори. *Українознавство*. 2010. № 2. С. 34-37.
4. Галетова А. Г., Пентиліук М. І. Українська мова: Навчальний посібник для вивчення української мови за межами України в 9-11 кл. Київ : Освіта, 1992. 351 с.
5. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ : Либідь, 2006. 488 с.
6. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту : автореф. канд. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : Л. В. Голоюх. Київ, 1996. 20 с.
7. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. Літературознавчий словник – довідник. Київ : Академія, 2008. 752 с.
8. Деркач Т. В. Метафора в літературознавчому тексті 90-х років ХХ століття: семантика, структура, функції : дис. канд. філ. наук : 10.02.01. Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського. Сімферополь, 2007. 219 с.
9. Довбня Л. Метафоризація: систематичний процес і спосіб світосприймання. *Укр. мова і література в школі*. 2003. № 8. С. 60-62.
10. Жоль К. К. Мысль, слово, метафора. : Наукова думка, 1984. 301 с.
11. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища шк., 1987. 349 с.
12. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія. Київ : Академія, 2012. 416 с.
13. Мацько Л. І. Порівняння. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

14. Мацько Л. І., Мацько, О. М., Сидоренко О. М. Стилiстика української мови : підручник [Текст] / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
15. Михайличенко Г. Б. Теорія літератури: Довідник. Сімферополь: Доміно, 2008. 87 с.
16. Москвин В. П. Русская метафора: очерк семиотической теории. Москва : ЛЕНАНД, 2006. 184с.
17. Новий тлумачний словник української мови [Текст] Т. 2. Київ : Аконіт, 2008. 928 с.
18. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови. Київ : Либідь, 1993. 248 с.
19. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. Москва : Просвещение, 1990. 254 с.
20. Святовець Ф. В. Словник тропів і стилістичних фігур [Текст]. Київ : Академія, 2011. 176 с.
21. Стельмах М. П. Чотири броди : Роман. Київ : Дніпро, 1981. 506 с.
22. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2003. 430 с.
23. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Сучасний словник – мінімум іншомовних слів. Київ: Довіра, 2008. 798 с.
24. Тараненко О. О. Полісемантичний паралелізм і явище семантичної аналогії. Київ : Наук. думка, 1980. 116 с.
25. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва: Наука, 1985. 142 с.
26. Харченко В. К. Переносные значения слова. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1989. 198 с.
27. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. канд. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Дніпропетровськ, 1998. 15 с.
28. Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В. Сучасна українська мова : довідник. Київ : Вища школа, 1993. 288 с.

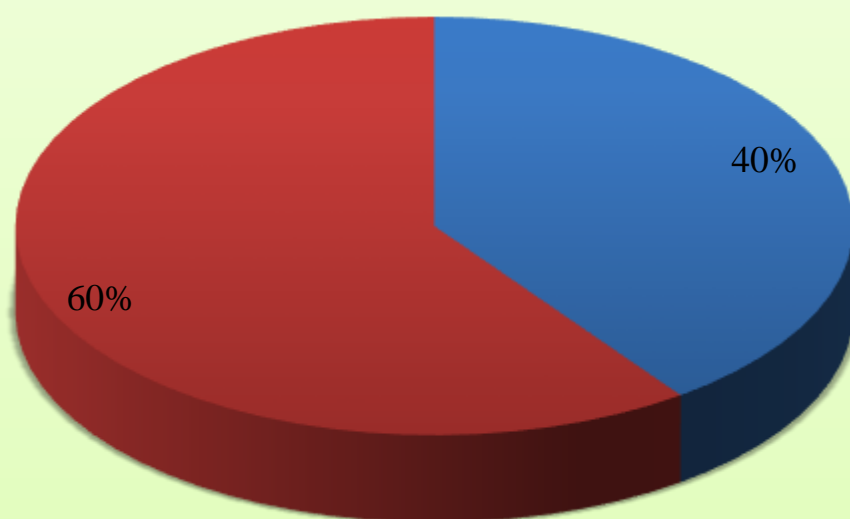
Структурна характеристика метафор

■ Прості метафори

■ Розгорнені метафори

Типологія простих метафор

■ Загальнономовні

■ Індивідуально-авторські